

EGY ELFELEJTETT IRÓNÓ

The London Magazine januári száma egy nálunk teljesen ismeretlen, Angliában pedig elfelejtett írónót mutat be. Nem ismerjük, elfelejtettük, pedig tehetsége és életműve figyelmet érdemel. A neve: Jean Rhys. A két világháború között öt könyve jelent meg: a *The Left Bank* (Balpart) című elbeszélésgyűjtemény, és a *Postures* (Helyzetek), *After Leaving Mr. Mackenzie* (Mr. Mackenzie elhagyása után), *Voyage in the Dark* (Utazás a sötétben), *Good Morning Midnight* (Jó reggelt, éjféli) című regények. E könyvek olvasása közben valami tüstént szemünkbe tűnik: a tárgykör hasonlatossága. Félvilági — rendszerint párizsi — nőkről ír Jean Rhys, bizonytalan körülmények között élő, kétes erkölcsű asszonyokról, akik regényes érzelmeik áldozataivá válnak.

The London Magazine, miután a bevezetőben mindezt elmondja, közli az írónó *The September Petronella* (Szeptemberi Petronella) című elbeszélését, alkalmat nyújtva arra, hogy a cikk olvasója megismerkedjék az író különleges gondolatvilágával. Egy modern kaméliás hölgy világába vezet el bennünket Jean Rhys. A kaméliás hölgyet ez esetben Petronellának hívják, foglalkozása: festő- és fényképész-modell. Bútorozott szobája van Londonban, de már megundorodott a szobától is, Londontól is. Egy festő meghívására vidékre utazik „szórakozni”, a viszony kiszámított és kellemetlen hűvössége elől azonban elmenekül, megszökik — előbb egy farmerrel, azután meg egy suta, vidéki fiatalemberrel — vissza Londonba, gyűlölt hónapos szobájába.

Mindennek némi érzélgős mellékíze volna az írónó személytelen, józan stílusa nélkül. Jean Rhys realiztikusan írja le a dolgokat meg az embereket, aprólékosan idézi beszélgetéseiket, és éppen ez a lelkiismeretes közlés mód meg a közölte jelentéktelensége teremt szokatlan feszültséget, egyidőben vonzó és taszító, borongós hangulatot.

Amikor az elbeszélés hősnője, valahol a történet vége felé, elmeséli, hogyan herdálta el élete legnagyobb esélyét azzal, hogy képtelen volt kinyögni egymondatos szerepét egy revüben, az esemény komikuma helyett a tehetetlenséget érezzük, ami béklyóba veri az átlagembert, ha a modern világ ostoba és kérlelhetetlen gépezetével kerül szembe, és — megértjük Jean Rhys mondani valóját.

A háború óta semmit sem jelentetett meg, és a London Magazine-ban közölt tanulmány írójának, Francis Wyndhamnak nem kis munkájába került föl kutatni tartózkodási helyét valahol Cornwallban. Levélre válaszolva, az írónó közölte vele, hogy igenis dolgozik, regényt ír, s van néhány elbeszélése is. Ezek közül való a *Szeptemberi Petronella* is, a bukott angyalok patetikus világának művészi egyszerűséggel megalkotott remekműve.

SZÜRJANAK, MARJANAK A KÖNYVEKI

Elképzelhetetlen olyan helyzet, amire Goethe írásai között ne találjunk megfelelő idézetet — ezt gondolta Helmut Richter, a lipcsei Karl Marx egyetem irodalmi intézetének ifjú jelöltje is, amikor kiválóan sikerült Kafka-tanulmányát, amely a Sinn und Form című folyóirat legutóbbi kettős számában jelent meg, az egyetemesen klasszikus író életéből vett eseménnyel vezette be.

1797-ben Schiller egy ifjú költőt küldött Goethehez, Siegfried Schmidet, azzal az ajánlással, hogy a jövő reménysége. Goethe előzékenyen, barátságosan fogadta a fiatalembert, látogatásáról azonban meglehetősen borúlátással számolt be Schillernek. Miután a legnagyobb részletességgel, a született festő élvezetével írta le vendége külsejét („...Mindent figyelembe véve, szemrevaló legény. Feje kicsiny, válla arányos, combja és lába pompás. Szépen, tisztán, az itteni divat szerint öltözködik. Arcvonásai finomak, keskenyvágású szeme fekete, haját sansculotte módra, rövidre nyírva viseli...”), viselkedését („...Furcsa fintorokat vág, mintha mondanivalóját különösen hangsúlyozni kívánná...”), és körülményeit („...Módos kereskedő fia, apja hitszónoknak szánta, s ezzel teljesen megingatta a fiú szellemi egyensúlyát...”), áttér híres általánosításának egyikére.

„Mindazoknak, akik a kereskedelem légköréből lépnek az irodalom vagy éppen a költészet világába, különleges tournure-ük van, az egyik komolyságot, bensőséget, ugyanakkor némi merevséget és kitartást, a másik nagy buzgó igyekezetet hozott magával, véleményem szerint azonban nem képesek a magasba emelkedni és nem is tudják fölfogni a lényegét.”

Schiller, aki — Goethével szemben — környezetének ellenállását leküzdvé emelkedett a költészet világába, így válaszolt e levélre:

„Nem fér kétség az Ön megállapításához, hogy akik bizonyos társadalmi rétegből kerülnek a költészet légkörébe, valami komolyságot és bensőséget hoztak magukkal, szabadságot, nyugalmat és világosságot azonban nem. A komolyság és a bensőség a hajlam és a foglalkozás ellentétének természetes következményei, az elszigeteltségből, a magányból származnak. Egy kalmárfi, aki verseket farag, már csak attól is, hogy ilyesmire adta magát, tele van bensőséggel. Viszont az is természetes, hogy inkább a dolgok erkölcsi, mint esztétikai oldala felé fordul, hiszen szenvedélyes hevességgel érez, önmagába kényszerül, s a dolgok inkább taszítják, mint foglalkoztatják. Nyilvánvaló hát, hogy nem alkothat róluk világos, higgadt véleményt.”

Miután idézte és elemezte Goethe és Schiller leveleit — az utóbbiban már meglelhetők az Über die naive und sentimentalische Dichtung (A naív és szentimentális költészetéről) csírái — Richter részletesebb értekezésbe kezd Kafkáról. Benső vívódásainak indítékait kereskedő származásában kutatja, fölhasználva Goethe másfél évszázados megállapításait.

Igaza volt-e Goethének? Valóban lehetetlen volna az irodalmi parvenűk számára, hogy „a magasba emelkedhessenek és fölfogják a dolgok lényegét”?

Értekezése végén Richter idézi Kafka egyik levelét, amelyet Friedrich Hebbel naplójával kapcsolatban barátjához, Oskar Pollakhoz intézett. Goethe, a harmóniát kereső esztéta — egészen bizonyos — a maga igazának újabb bizonyítékát látta volna benne.

„Ezekben a napokban — írja Kafka — egyszerűen nem tudtam tollat venni a kezembe, mert ha az ember előtt föltárul egy makulátlan, mind magasabbra és magasabbra emelkedő élet, s hegy lesz belőle, olyan égbenyúló óriás, hogy tekintetünkkel is alig érjük föl, a lelkiismeret nem talál nyugtot. Viszont jó is, ha

a lelkiismeret sebeket kap, fogékonyabb lesz, ha megharapják. Úgy vélem, csak olyan könyveket kellene olvasnunk, melyek mar-
nak, szólnak. Mi az ördögnek olvassunk el egy olyan könyvet,
amelyik nem vág fejbe bennünket? Talán bizony azért, hogy —
amint te írod — boldogságot nyújtson? Hiszen akkor is boldogok
lehetnénk, ha nem volnának könyveink! Olyan könyvet viszont,
amelyik boldogít bennünket, végszükség esetén magunk is írhat-
nánk, de nekünk olyan könyvek kellene, amelyek fájó, nagyon
fájdó boldogtalanságként hatnak ránk, mint egy önmagunknál is
jobban szeretett lény halála. Olyan könyvekre van szükségünk,
amelyek azt az érzést keltik bennünk, hogy ember nem járta er-
dőbe száműztek bennünket — olyanokra, amelyek úgy zúdulnak
ránk, mint az öngyilkosság, mint a fejsze a bensőnkben jéggé fa-
gyott tenger páncéljára.”

A MŰVÉSZET A SZENVEDÉS GYERMEKE

A fájdalomnak hasonló irodalmi hitvallását találjuk meg
Stephen Crane-nek, *The Red Badge of Courage* (Piros vitézségi
érem) című már klasszikus regény szerzőjének egyik levelében is.
Crane 1895-ben ezt írta főművéről: „Nagy erőfeszítés volt ez, fáj-
dalomból, csaknem kétségbeesésből született. Hiszem, hogy éppen
ezért jobb, irodalmibb, mint egyébként lett volna. Szomorú, hogy
a művészet a szenvedés gyermeke, de — azt hiszem — kétség-
telenül az.”

Az idézet a *Saturday Review* februári számában jelent meg
abból az alkalomból, hogy könyvalakban kiadták Stephen Crane
leveleinek gyűjteményét (*Letters*). A könyv nemcsak e rövidéletű,
de termékeny író eddigi föl kutatott leveleit tartalmazza, hanem
néhány más levelet is, amelyek megvilágítják lényét. Szükség volt
erre a kiegészítésre, mert Crane nem volt jó levélfíró, s kivéve —
némiel — szerelmi levelezését, általában keveset mondott magá-
ról és munkájáról. Csak helyenként törnek elő sorai közül a két-
ségbeesés kiáltásai — ezeket idézzük.

Egy szerelmeslevelében ezeket írja: „Nem bánom, haljak meg
akár 35 éves koromban. Úgy érzem, ez a határ, ameddig kibírom.
Nem szeretem a bölcs mondásokat az életről, mégis leírom: nem
érdemes sokat törődni az élettel.”

Ugyanennek a személynek írta a következőket is: „Hogy a
jelen pillanattól halálos ágyamig rövid vagy hosszú idő van hátra,
nem tudom. Akár így van, akár úgy, ez az időszak fáradalmakkal
és bánattal lesz tele. Nem örülök a még hátralevő életnek. Két-
ségbeesett elszántsággal állok elébe.”

Hasonló hangnemben írnak Crane-ről kortársai is. Willa Cather
amerikai írónő csak egy ízben találkozott Crane-nel, de sok év
múlva sem szabadult föl nyomasztó hatása alól. „Crane sokáig
beszélt, de egyetlen egyszer sem emelte föl a hangját. Lassú, egy-
hangú, higgadt volt a szava, mégis azt mondom, soha ilyen keserű
szívű emberrel nem találkoztam, amilyennek Crane mutatta magát
azon az éjszakán. Maga volt a megtestesült vád az élet ellen, a
gyűlölet fegyvereinek szellemidézője.”

Joseph Conrad 1897-ben így ír Edward Carnettnek: „A múlt
héten Crane járt nálam. Egész éjjel beszélgettünk, dohányoztunk.
Minden önbizalmát, reményét rég elvesztette már.”

Crane életének hátralevő szakasza (1900-ban halt meg) való-
ban kétségbeesett elszántságot követelt. Súlyos betegen, anyagi
gondok között vergődve, utolsó percéig dolgozott. Ennek a végső
harcnak a dokumentumai Cora Crane-nek, az író feleségének leve-
lei, amelyek a szomorú gyűjtemény végére pontot tesznek.

Még egy levélgyűjtemény jelent meg mostanában. Egészen más a mondanivalója, hiszen egész más életkörülmények között keletkezett. *Karl Wolfskehl* német emigráns író leveleit tartalmazza. *Wolfskehl* 68 éves korában, félig világtalanul menekült a hitlerizmus elől Újzélandra, s amellett, hogy továbbra is német költő maradt. — most tudtuk meg — élénk összeköttetést tartott fenn a világon szerteszórtan élő barátaival.

A könyv — *Zehn Jahre Exil. Briefe aus Neuseeland 1938—1948* (Tízéves száműzetés. Levelek Újzélandról 1938—1948) — 245 levelet tartalmaz, amelyeket *Wolfskehl* 90 címre írt. A levelek — mondja a *Neue Deutsche Hefte* februári száma — egy európeéresztéta törhetetlen szellemének bizonyítékai. Azt is tudnunk kell, hogy *Wolfskehl* a két háború közötti Németország legkifinomultabb ízlésű irodalmi nyencei közé tartozott, *George* követője volt — képzeljük hát el, milyen sok kellett ahhoz, hogy az újzélandi körülmények között, a gyarmati szigorba jutott kispolgári angol lelkeség légkörében és egy serdülő társadalom szellemi életében alkotni tudjon.

Egy pillanatra sem esett kétségbe, a valóságot egy hióbi sors beteljesüléseként fogadta, s önmagára utalva, szinte örömmel vállalta a szellemét ösztönző újabb és újabb akadályokat. Szorgalmasan tanult angolul, lefordította és kommentárokkal látta el *Eliot*, *Auden*, *Henry Miller*, *T. F. Lawrence*, *D. H. Lawrence*, *Hopkins* és *Tonybee* munkáit, noha tisztában volt azzal, hogy ezek az irodalmi alkotások „érdekesekek, tehát nem fontosak”. Valójában teljesen új verseinek élt, ezeket tartotta életműve legfontosabb részének — később valóban azzá is váltak.

A levelekből, természetesen nem hiányzik a tragikus hang, amelynek színét a kor adja meg. A háború után Németországba is ír leveleket, és megtudja, hogy felesége halálán van, bátyja gyűjtőtáborban pusztult el és legjobb barátai meghaltak.

Noha ekkor már maga is életútjának végét járta, nem volt rest új kapcsolatokat keresni. Így kezdett élénk levelezésbe *Emil Praetoriusszal* is. Utolsó, közvetlenül halála előtt írt levelében új barátját is meg akarta nyerni az absztrakt művészet számára.

